

УДК 347.92

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-10.07>

СПЛАТА СУДОВОГО ЗБОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Горова Софія Віталіївна,
студентка 4 курсу
(Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної
служби України, м. Ірпінь, Україна)

Дяченко Сергій Вікторович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права
та процесу
(Університет державної фіскальної
служби України, м. Ірпінь, Україна)

Статтю присвячено сплаті судового збору в цивільному судочинстві, подано визначення судового збору, його призначення, з'ясовано правову природу, порядок сплати, відстрочення та розстрочки платежів, особливості повернення судового збору. У статті також зазначено, хто може бути платником судового збору та які пільги передбачено законодавством для платників. Детально проаналізовано теоретичні та практичні проблеми, які виникають під час сплати судового збору, що полягають у такому. Співвідношення принципу доступу до правосуддя з обов'язковою сплатою судового збору під час звернення до суду, що зумовлено фінансовою неможливістю малозабезпечених верств населення сплачувати судовий збір. У зв'язку з цим постає питання стосовно доцільності скасування сплати судового збору, що детально обґрунтовано в статті. Наступною проблемою є недосконалість законодавства щодо встановлення пільг для населення, що унеможливорює звернення деяких категорій населення до суду, користуючись пільгами. Ще однією вагомою причиною виникнення непорозумінь і неточностей під час звернення до суду є неможливість суду перевіряти своєчасність сплати судового збору. Проблема полягає в тому, що під час звернення до суду з будь-яким документом, за подання якого встановлено сплату судового збору, є обов'язок суду перевіряти зарахування судового збору до спеціального фонду Державного бюджету України перед відкриттям (порушенням) провадження у справі, прийняттям до розгляду заяв (скарг). Так як зарахування коштів може здійснитися на наступний день, то на момент звернення особи до суду такі кошти можуть ще не зарахуватися, а це є підставою для повернення процесуального документа як такого, що не відповідає встановленим вимогам, незважаючи на те що особа все ж таки сплатила судовий збір. Також застосовано міжнародні норми щодо захисту прав людини та проаналізовано судову практику.

Ключові слова: судовий збір, доступ до правосуддя, квитанція про сплату судового збору, відстрочення та розстрочка платежів, пільги, повернення судового збору.

**THE PAYMENT OF THE COURT OF JURISDICTION IN CIVIL JUDICIARY:
THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS**

Horova Sofiia Vitaliivna,
4th year Student
(Educational and Research Institute
of Law of the University of State Fiscal
Service of Ukraine, Irpin, Ukraine)

Diachenko Serhii Viktorovich,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor of the Department
of Civil Law and Process
(University of State Fiscal Service
of Ukraine, Irpin, Ukraine)

The article deals with the payment of court fees in civil proceedings, defines the court fee, its purpose, the legal nature, the procedure for payment, deferral and installment payments, features of the return of court fees. The article also outlines who can be the payer of the court fee and what benefits are provided by law for the payers. The article analyzes in detail the theoretical and practical problems that arise when paying the court fee, which are as follows. The ratio of the principle of access to justice with the mandatory payment of court fees when applying to court, due to the financial inability of low income groups to pay court fees. The question arises as to the expediency of the cancellation of the payment of the court fees in detail in the article. Another problem is the imperfection of the legislation on establishing privileges for the population, which makes it impossible to apply certain categories of the population to court using the privileges. Another major reason for misunderstandings and inaccuracies in applying to the court is the inability of the court to verify the timeliness of payment of the court fee. The problem is that when applying to the court for any document for which the payment of the court fee is established, it is the duty of the court to check the enrollment of the court fee in the special fund of the State Budget of Ukraine before opening (initiating) the proceedings in the case, admission to consideration of complaints. Since the transfer of funds may take place the next day, at the time of the person's application to the court, such funds may not yet be credited, which is the basis for the return of the procedural document as not meeting the requirements, despite the fact that the person is all still paid the court fee. The article also applied international human rights standards and analyzed case law.

Key words: court fee, access to justice, receipt for payment of court fees, deferral and installment of payments, benefits, refund of court fees.

Кожна особа, чий права, свободи та інтереси порушені, невизнані або оспорювані, може звернутися до суду. Це право визначено в статті 55 Конституції України, а також у статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [1; 2]. Основним підґрунтям звернення осіб до суду за захистом законних прав та інтересів є такий принцип цивільного судочинства, як доступ до правосуддя. ЦПК України передбачена спеціальна процедура звернення до суду в порядку цивільного судочинства. Однією з умов визначеної законом процедури є сплата судового збору. На практиці не завжди зрозуміло значення судового збору та певні його особливості. Тому питання сплати судового збору є актуальною темою для дослідження.

Сплата судового збору врегульована спеціальним Законом України «Про судовий збір» від 8 липня 2011 року. Відповідно до цього Закону, судовий збір – це збір,

що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень. Судовий збір включається до складу судових витрат [3]. Судовий збір утворений у 2011 році з прийняттям вищезазначеного Закону. До цього особи, які зверталися до суду, сплачували державне мито, яке регулювалося відповідним законом. Судовий збір, який замінив державне мито, незважаючи на свою назву, не передбачений у Податковому кодексі України [4], проте містить усі ознаки збору. Він є цільовим, умовним, публічним, законним, несистематичним і сплачується в бюджетні цільові фонди. Судовий збір сплачується до спеціального фонду Державного бюджету України. На відміну від судового збору, державне мито сплачувалося спочатку відповідно до Закону України «Про систему оподаткування», а потім Податкового кодексу України.

Судовий збір сплачується під час подання процесуальних документів, але така сплата відбувається не безпосередньо в приміщенні суду, а саме в канцелярії, куди подаються документи, а через банківську установу на визначені судом реквізити. Судовий збір перераховується в безготівковій або готівковій формі, у тому числі з використанням електронного платіжного засобу або за допомогою платіжних пристроїв. Разом із процесуальними документами подається квитанція про сплату судового збору. Несплата судового збору є підставою прийняття ухвали про залишення позовної заяви без руху, відмови у видачі судового наказу. Суд перед відкриттям (порушенням) провадження у справі, прийняттям до розгляду заяв (скарг) перевіряє зарахування судового збору до спеціального фонду Державного бюджету України [3].

Платниками судового збору є громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні) та фізичні особи-підприємці, які звертаються до суду чи стосовно яких ухвалене судове рішення [3]. Отже, не існує жодних обмежень щодо звернення до суду за майновим станом, соціальним походженням, національною, релігійною, расовою, мовною та іншими ознаками. Також громадянство іншої держави не перешкоджає зверненню особи до судів України. Основними ознаками платників судового збору є наявність цивільної процесуальної правоздатності й порушеного, невизнаного чи оспореного права, свободи чи інтересу.

Судовий збір справляється за подання до суду позовної заяви та іншої заяви, передбаченої процесуальним законодавством, за подання до суду апеляційної й касаційної скарги на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, заяви про скасування рішення третейського суду, заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду та заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України, за видачу судами документів, у разі ухвалення судового рішення. Законодавством також передбачено перелік процесуальних документів, за подання яких судових збір не сплачується. Законодавець урахував такі винятки з метою захисту прав, свобод та інтересів мало захищених верств населення (наприклад, судовий збір не сплачується за подання заяви, апеляційної та касаційної скарги про захист прав малолітніх чи неповнолітніх осіб) та інших осіб (наприклад, клопотання про визнання й виконання рішення іноземного суду відповідно до міжнародного договору України, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України та яким не передбачено плату під час звернення до суду, подання апеляційної й касаційної скарги у таких справах) [3].

Варто зазначити про співвідношення принципу доступу до правосуддя та обов'язку сплати судового збору під час звернення до суду. Як уже раніше наголошувалося, кожна особа має право звернутися до суду. Незважаючи на це право, доступ до правосуддя визначається не лише матеріально-правовими можливостями особи, а й фінан-

совими. Отже, державою хоча й проголошується доступ до правосуддя абсолютно кожному, проте фактично не всі через власний фінансовий стан можуть заплатити судовий збір, який ще й постійно підвищується. Постійне підвищення судового збору пов'язане з його вирахуванням. Відповідно до статті 4 Закону, судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом на 1 січня календарного року, у якому відповідна заява або скарга подається до суду, – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі [3]. Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод визначено, що особі має бути забезпечена можливість звернутися до суду з метою вирішення того чи іншого питання, на цьому шляху не повинні чинитися перешкоди юридичного чи практичного характеру [5]. Судовий збір у цьому контексті і є тією перешкодою звернення до суду. Проте в жодній європейській країні судовий збір не скасовано і справно сплачується особами, які звертаються до суду. Європейське право окремих країн дає можливість особі сплатити судовий збір авансом, тобто певною частиною на початку, або взагалі після винесення судового рішення, відповідно до якого винна сторона зобов'язується сплатити судовий збір. Так, наприклад, відбувається у Франції – сторона, яка програла, крім покладених на неї зобов'язань судом, ще сплачує судовий збір [6]. Такі способи полегшують сплату такого збору, проте не скасовують його. На нашу думку, скасування в Україні судового збору не є доцільно. Наша судова система натепер перебуває в стані реформування, у судах катастрофічно не вистачає суддів, багато ще проходять перекваліфікацію. Судді фізично не встигають якісно здійснювати правосуддя. Скасування судового збору призведе до того, що особи з будь-якого питання будуть звертатися до суду, навіть не намагаючись якимсь урегулювати спір у досудовому порядку.

Варто також зазначити, що проявом дотримання співвідношення принципу доступу до правосуддя й обов'язку сплати судового збору під час звернення до суду є можливість особи повернути сплачену суму судового збору. Відповідно до частини 1 статті 7 Закону України «Про судовий збір», сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила за ухвалою суду, в разі: 1) зменшення розміру позовних вимог або внесення судового збору в більшому розмірі, ніж установлено законом; 2) повернення заяви або скарги; 3) відмови у відкритті провадження у справі в суді першої інстанції, апеляційного та касаційного провадження у справі; 4) залишення заяви або скарги без розгляду (крім випадків, якщо такі заяви або скарги залишені без розгляду у зв'язку з повторним неприбуттям або залишенням позивачем судового засідання без поважних причин і неподання заяви про розгляд справи за його відсутності, або неподання позивачем витребуваних судом матеріалів, або за його заявою (клопотанням)); 5) закриття (припинення) провадження у справі (крім випадків, якщо провадження у справі закрито у зв'язку з відмовою позивача від позову й така відмова визнана судом) у тому числі в апеляційній і касаційній інстанціях [3]. Суддя Тербовлянського районного суду Тернопільської області у справі від 11.07.2016 № 606/1204/16-ц ухвалив повернути судовий збір особам, які звернулися на підставі статті 7 Закону України «Про судовий збір» [7].

Судовий збір може також бути повернутий у разі, якщо особа помилково сплатила судовий збір у сумі, що перевищує встановлену державою. Так, ухвалою суду у справі від 17.10.2017 № 489/4165/17 Ленінським районним судом міста Миколаєва про встановлення факту смерті особи на тимчасово окупованій території України вказано, що заявницею сплачено судовий збір по справі в розмірі 640 грн. 00 коп., коли вона мала сплатити 320 грн. 00 коп. Отже, заявницею зайво сплачено судовий збір у розмірі 320 грн. 00 коп. Суд ухвалив повернути заявниці зайво сплачену суму судового збору

в розмірі 320 грн. 00 коп. [8]. Аналогічна позиція міститься в ухвалі суду у справі від 18.10.2018 № 630/425/18 про повернення надлишково сплаченого судового збору [9].

Українським законодавцем передбачено встановлення пільг для певних категорій справ і категорій населення. У визначених випадках особа звільняється від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях. Наприклад, судовий збір не сплачують позивачі – у справах про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю фізичної особи, позивачі – у справах про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів чи зміну способу їх стягнення, а також заявники в разі подання заяви щодо видачі судового наказу про стягнення аліментів тощо. Весь перелік пільг передбачено в статті 5 Закону [3]. Так, у справі № 483/1996/19 Очаківським міськрайонним судом Миколаївської області видано судовий наказ від 21.11.2019 про стягнення з боржника аліментів на утримання доньки в розмірі 1/4 частини заробітку (доходу) платника аліментів щомісячно, але не більше ніж десять прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку та не менше ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 8 листопада 2019 року й до досягнення дитиною повноліття, а також про стягнення з боржника на користь держави судовий збір у сумі 192 (сто дев'яносто дві) грн. 10 коп. [10].

Щодо застосування пільг під час сплати судового збору в Законі України «Про судовий збір» існує прогалина, яка полягає в такому. Пільги у справах про стягнення заробітної плати або аліментів поширюється лише в разі подання позовної заяви до суду, а не заяви про видачу судового наказу, адже в наказному провадженні відсутній спір про право, на відміну від позовного. Отже, особи позбавлені можливості користуватися пільгою, якщо справа підлягає розгляду в порядку наказного провадження, що, на нашу думку, є несправедливим і не відповідає принципу рівності. Пропонуємо ввести цю пільгу не тільки для позивачів, а й для заявників.

Відповідно до пункту 1 частини 1 статті 165 ЦПК України, несплата судового збору, а саме неподання підтверджувального документа, є підставою для відмови у видачі судового наказу. Пунктом 1 частини 3 статті 163 ЦПК України визначено, що до заяви про видачу судового наказу додається документ, що підтверджує сплату судового збору. У позовному провадженні позивач під час подання позову зобов'язаний подати документи, що підтверджують сплату судового збору в установлених порядку й розмірі, або документи, що підтверджують підстави звільнення від сплати судового збору відповідно до закону [2]. Таким документом є квитанція платіжного терміналу, чек банкомата, сліп або інший документ за операціями з використанням електронних платіжних засобів у паперовій або електронній формі [3]. Верховний Суд України у справі від 21.11.2019 № 138/2503/17, вирішуючи питання про відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою, ухвалив залишити таку скаргу без руху й установив десятиденний строк для усунення недоліків касаційної скарги. Судом визначено, що натепер касаційне провадження не може бути відкрито, а касаційна скарга підлягає залишенню без руху, оскільки заявником у порушення вимог пункту 3 частини 4 статті 392 ЦПК України до касаційної скарги не додано оригінал документа, що підтверджує сплату судового збору [11].

Основною проблемою під час звернення до суду з будь-яким документом, за подання якого встановлено сплату судового збору, є обов'язок суду перевіряти зарахування судового збору до спеціального фонду Державного бюджету України перед відкриттям (порушенням) провадження у справі, прийняттям до розгляду заяв (скарг). Зокрема, встановлено необхідність судів перевіряти зарахування судового збору до

спеціального фонду Державного бюджету України, використовуючи способи, передбачені ЦПК України, і в разі необхідності отримувати таку інформацію з Державної казначейської служби України, що забезпечує казначейське обслуговування цього фонду. Однак нормативно не передбачено проставлення на розрахункових документах на переказ коштів спеціальної відмітки про зарахування судового збору до спеціального фонду Державного бюджету України [12, с. 151].

Отже, обов'язок перевірки факту зарахування судового збору покладається на суд, неподання стороною вказаних судом виписок не може бути підставою для повернення процесуального документа як такого, що не відповідає встановленим вимогам. Більше того, необхідно враховувати правову позицію Великої Палати Верховного Суду у справі № 800/473/17 (ЄДРСРУ № 72525464), викладену в Постанові від 28.02.2018, щодо відсутності обов'язку заявника надавати суду оригінал платіжного доручення про сплату судового збору, оскільки суд самостійно повинен виявляти зарахування відповідної суми судового збору до спеціального фонду державного бюджету [13].

Як наслідок, виникають складності в заявника або позивача щодо доведення дійсності перерахування коштів за сплату судового збору, адже якщо така особа сплачує судовий збір через банк, то така банківська установа може не одразу перерахувати кошти. Або наявність певних форс-мажорів, які затримують перерахування судового збору, може стати причиною відмови у видачі судового наказу або залишення позовної заяви без руху, незважаючи на те що позивач або заявник усе ж таки сплатив необхідну суму коштів.

Також ще однією проблемою сплати судового збору є його неможливість унаслідок скрутного матеріального становища. Ця проблема існує поряд із принципом доступу до правосуддя, який гарантує судовий захист особам, чії права, свободи та інтереси порушені, невизнані або оспорювані, незалежно від матеріального становища особи. Дотримуючись цього принципу, суд, ураховуючи майновий стан сторони, може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на визначений строк у порядку, передбаченому законом, але не більше як до ухвалення судового рішення у справі. Якщо в установлений судом строк судові витрати не будуть сплачені, заява, відповідно до статті 257 ЦПК України, залишається без розгляду або витрати стягуються за судовим рішенням у справі, коли сплата судових витрат відстрочена або розстрочена до ухвалення цього рішення [2]. Проте, незважаючи на вищезазначене, ця норма повною мірою не захищає малозабезпечену особу, яка не має коштів сплатити судовий збір, адже ця норма є правом суду, а не його обов'язком. Особа зобов'язана довести необхідність відстрочення або розстрочення судового збору й той факт, що вона перебуває в скрутному становищі. А суд уже на власний розсуд приймає рішення про відстрочення чи розстрочення сплати судового збору.

Отже, судовий збір є обов'язковою умовою звернення до суду особою, чії права, свободи та інтереси порушені, невизнані або оспорені, за винятками, передбаченими в ЦПК України та Законі України «Про судовий збір». Такий збір є доцільним, наповнює спеціальний фонд Державного бюджету України та є певним способом зменшити навантаження на суд дріб'язковими справами, ціна яких є меншою за суму судового збору. Також збір має цільове спрямування. Кошти судового збору спрямовуються на забезпечення здійснення судочинства та функціонування органів судової влади, на забезпечення архітектурної доступності приміщень судів, доступності інформації, що розміщується в суді, для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Сплата судового збору, незважаючи на доволі детальне законодавче регулювання, усе ж таки має певні проблеми на практиці. Беззаперечним є те, що його необхідно сплачувати під час подання заяв чи позовів до суду, проте необхідно врахувати сьогодніш-

ній економічний добробут населення України під час визначення ставок і можливості вирішення питання про розстрочку чи відстрочення платежу, а судова практика свідчить про те, що українські суди дотримуються норми законодавства про судовий збір, а також ураховують усі особливості задля забезпечення дотримання принципу доступу до правосуддя щодо всіх осіб, які звертаються до суду. Вирішення вищезазначених проблем стане фундаментом для побудови якісної судової системи України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV, станом на 04.11.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>.
4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI, станом на 20.10.2019. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950, ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции / пер. с фр. В. Захватаев ; предисл. А. Довгерт, В. Захватаева ; отв. ред. А. Довгерт. Киев : Истина, 2004. С. 167–168.
7. Судове рішення у справі від 11.07.2016 № 606/1204/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71066212>.
8. Судове рішення у справі від 17.10.2017 № 489/4165/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69539539>.
9. Судове рішення у справі від 18.10.2018 № 630/425/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77321638>.
10. Судове рішення у справі від 21.11.2019 № 483/1996/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85779943>.
11. Судове рішення у справі від 21.11.2019 № 138/2503/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85804995>.
12. Притченко Р.С. Сплата судового збору: проблеми та реалії законодавчого забезпечення. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 149–152. URL: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/8447/149-152.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
13. Правова позиція Великої Палати Верховного Суду у справі № 800/473/17 (ЄДРСРУ 72525464) : Постанова від 28.02.2018. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72525464>.